

Daudzveidīgie saliedētības vektori

Krājuma nosaukumā izmantotā metafora – saliedētības vektori – vedina domāt gan par virzību, gan par spriegumu. Vektors ir nogrieznis ar noteiktu virzienu, un vairāki vektori var savstarpēji pastiprināt vai arī neitralizēt cits citu. Līdzīgi arī sabiedrības saliedētība ir nevis statisks stāvoklis, bet dinamiska un reizē trausla konfigurācija, kurā dažādu virzienu spēki – idejiski, vēsturiski, politiski, emocionāli – var veidot gan kopību, gan šķelšanos. Krājums ir mēģinājums iezīmēt šos spēkus, atspoguļojot gan teorētiskos pamatojumus, gan faktiskās spriedzes elementus Latvijas sabiedrībā.

Sabiedrības saliedētības jēdziens nav pašsaprotams. Tā nozīme mainās līdz ar laikmetu, valodu, politisko situāciju un kultūras kontekstu. Atšķirībā no dabaszinātņu tehniskajiem terminiem sociālie jēdzieni vienlaikus ir normatīvi un aprakstoši – tie izsaka gan to, “kas ir”, gan to, “kam vajadzētu būt”. Saliedētību var interpretēt kā uzticēšanos, kā piederību, kā līdzdalību, kā vērtību kopību, kā drošības sajūtu, kā kolektīvo atbildību vai vēl kā līdzīgi. Taču katra no šīm interpretācijām atklāj noteiktu vērtību hierarhiju un politisku izvēli.

Tieši tāpēc ir svarīgi apzināties, ka saliedētība nav ideoloģiski neitrāls mērķis. To var definēt no nacionālisma vai multikulturālisma, no komunitārisma vai liberālisma, no ekonomiskā utilitārisma vai no pilsoniskā ideālisma pozīcijām – pat diktatūras un autoritāri režīmi apelē pie saliedētības jūtām un ap tām veido savu ideoloģiju. Mēs neuzņemamies piedāvāt vienu “pēdējo” definīciju. Gluži pretēji – mūsu mērķis ir izgaismot daudzveidīgos viedokļus, pieejas un izpratnes, kuras ietekmē saliedētības jēdziena lietojumu mūsdienu Latvijā.

Šis rakstu krājums ir daļa no Valsts pētījumu programmas “Saliedētas un pilsoniski aktīvas

sabiedrības attīstība” projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” (Nr. VPP-KM-SPASA-2023/1-0002), kas apvieno filozofiskus, socioloģiskus, tiesiskus, mediju, kultūras un psiholoģiskus aspektus, lai izprastu un veicinātu sabiedrības saliedētību mūsdienu Latvijā. Nolūks ir analizēt gan esošo saliedētības politiku un tās attīstību kopš 20. gadsimta 90. gadiem, gan identificēt tās trūkumus, priekšnoteikumus un nākotnes attīstības tendences. Projekta mērķis ir attīstīt sabiedrības izpratni par kopības izveidošanās procesiem, valodas, identitātes, mediju ietekmes, vēsturiskās atmiņas un sabiedriskās līdzdalības lomu, piedāvājot teorētiski pamatotus un praksē izmantojamus risinājumus. Tas nozīmē ne tikai akadēmisku sadarbību, bet arī teorētisku daudzbalstību. Vispārējais mērķis bija nevis uzskatu vienādība, bet savstarpēja sapratne, kurā dažādie vektori var savstarpēji stiprināt un paskaidrot, nevis atcelt cits citu.

Projekta īstenošanā tika izveidoti deviņi tematiskie darba grupu virzieni, kuros darbojās plašs zinātnieku loks no Latvijas Universitātes un sadarbības partneru institūcijām – no filozofiem un juristiem līdz sociologiem, antropologiem, valodniekiem un mākslas pētniekiem. Katra grupa pievēršas savam aspektam – mediju pratībai, valodas politikai, urbānajai un reģionālajai telpai, identitātes koncepcijām, tiesiskajai sistēmai, kā arī psiholoģiskajai un emocionālajai līdzdalībai.

Projekta inovācija ir tā holistiskā pieeja: saliedētība nevis kā lozungs, bet kā vērtību, pieredzes, institūciju un dzīvespasaules savstarpējas saskaņošanas process. Tā vietā, lai tikai integrētu minoritātes vairākuma struktūrā, projekts meklēja pamatu ilgtspējīgai, demokrātiskai un daudzveidīgai pilsoniskai sabiedrībai, kuras vienotību stiprina ne vienādība, bet savstarpēja atzišana, uzticēšanās un līdzatbildība.

Būtiska papildu novitāte ir filozofiskās perspektīvas iesaiste līdzās tradicionāli

dominējošajām socioloģiskajām, politikas un tiesību zinātnēm. Filozofiskā pieeja ļauj iedziļināties saliedētības jēdziena saturā, tā vēsturiskajās interpretācijās, antropoloģiskajos pieņēmumos un normatīvajos pamatos. Tā palīdz uzdot jautājumus: *kā saliedēt, ko saliedēt, kādēļ un uz kāda pamata saliedēt?* Šis skatījums izgaismo sabiedrības integrācijas morālās un ontoloģiskās dimensijas, ļaujot pārskatīt priekšstatus par kopību, piederību, identitāti un solidaritāti, kā arī reflektēt par dažādu saliedētības politiku filozofiskajiem pieņēmumiem. Tādējādi filozofija projektā darbojas ne vien kā teorētisks fons, bet kā kritiska metode, kas palīdz izstrādāt dziļāku, jēgpilnu un pārdomātu sabiedrības saliedētības izpratni.

Būtiska projekta iezīme ir teorētiskās refleksijas un praktiskās darbības vienotība. Saliedētības jēdziens šeit netiek aplūkots kā abstrakta ideja vai normatīvs ideāls, bet kā dzīva pieredze, kas īstenojas konkrētās vietās un situācijās. Tādēļ projekta ietvaros tika veidota tieša, konkrēta, praktiska saskarsme ar kopienām Rīgā, Liepājā un Gulbenē, kur pētnieki ne vien vēroja un analizēja, bet arī iesaistījās un līdzdarbojās. Šī pieeja ļāva pārbaudīt teorētiskos priekšstatus praksē un atklāt, kā saliedētība veidojas (vai – ne mazāk svarīgi – neveidojas) ikdienas saskarsmes un koprades vidē. Tādējādi projekts apvieno konceptuālo līmeni, empīrisko izpēti un tiešu praktisku iesaisti, apliecinot, ka saliedētību nav iespējams izprast vai stiprināt no ārpuses vien – tai jātop caur klātbūtni, līdzatbildību un kopīgu pieredzi.

Šajā krājumā iekļautie raksti aptver plašu tematu loku. Rakstos analizēti saliedētības jēdzieniskie un vēsturiskie pamati, integrācijas politika un tās pretrunas, identitāte, valodas loma un izglītības sistēmas izaicinājumi, Krievijas mesianisms, migrācija un pat kinematogrāfija Ukrainā. Daži raksti pievēršas simboliskajai kārtībai – naratīviem, atmiņai, mākslas un kultūras spējai strukturēt kopības sajūtu. Citi balstīti empīriskajos datos, analizējot sabiedrības uztveres, līdzdalības modeļus un institucionālās attiecības. Šāda tematiska un

metodoloģiska daudzveidība ļauj aplūkot saliedētību kā daudzdimensionālu parādību – tādu, kuru nevar reducēt uz vienu rādītāju, vienu karti vai vienu formulu.

Tomēr, neraugoties uz šo daudzveidību, daži kopīgi motīvi caurvij lielāko daļu rakstu. Pirmkārt, apziņa par to, ka saliedētība nav pašmērķis. Tā ir līdzeklis, kas ļauj sabiedrībai funkcionēt, veidot uzticēšanos, pārvarēt krīzes un attīstīties. Otrkārt, saliedētība nedrīkst būt uzspiesta – vien piedzīvota, izdzīvota un apzināti kopta. Treškārt, saliedētība prasa vietu un laiku – konkrētus kontekstus, attiecību telpas, kopīgus darbus, nevis tikai formālus dokumentus. Un visbeidzot – saliedētībai nepieciešams zināms kultūras briedums: spēja atšķirties, nezaudējot savstarpējo cieņu, un spēja sadarboties, nezaudējot individuālo atbildību.

Latvijas sabiedrības vēsturiskais ceļš padara saliedētības jautājumu īpaši sarežģītu. Padomju okupācijas mantojums, etnolingvistiskā struktūra, neatkarības atjaunošanas doktrīna un ilgie gadi, kuros dominēja pieņemums, ka integrācija Eiropā pati par sevi nodrošinās sabiedrības stabilitāti, – tas viss ir radījis situāciju, kurā nav vienkāršu risinājumu. Līdz šim sabiedrības saliedēšana bieži balstījusies uz cerību, ka kopīgā valoda, ekonomiskā izaugsme vai izglītības politika būs pietiekami spēcīgi saliedējošie faktori. Taču realitāte rāda, ka bez dziļākas kultūras un simboliskas kopības šie instrumenti paliek mehāniski truli.

Tāpēc šī krājuma galvenais uzdevums ir atgādināt, ka saliedētība ir arī kultūras un filozofijas jautājums, nevis tikai situācijas raksturojums kvantitatīvos mērījumos. Tas ir jautājums

par to, kā cilvēki dzīvo kopā – kā viņi runā, klausās, jūt, strīdas un atbild cits par citu. Heidegers esejā “Būvēt. Mājt. Domāt” raksta, ka “īstā dzīves problēma slēpjas tajā, ka mirstīgajiem vienmēr no jauna jāmeklē dzīves būtība, ka viņiem arvien no jauna jāmacās dzīvot.”¹ Līdzīgi var teikt arī par saliedētību – mēs vēl neesam saliedēti, bet mēģinām kļūt. Šis mēģinājums ir gan politisks, gan estētisks, gan praktisks, gan ētisks.

Paldies visiem autoriem, kuri piedalījās krājumā tapšanā – ar viedokļiem, zināšanām, datiem un jēdzieniskajām konstrukcijām! Paldies Latvijas Universitātes Akadēmiskajam apgādam, kolēģiem projektā un visiem līdzautoriem, kuri palīdz veidot šo kopdarbu! Šī grāmata nav punkts – tā ir doma kustībā, vektors, kas cer saskarties ar citiem vektoriem – lasītājiem, domātājiem, lēmumu pieņēmējiem, sabiedrības locekļiem.

Dr. phil. Māris Kūlis,

Latvijas Universitātes Humanitāro zinātņu fakultātes Filozofijas un socioloģijas institūta vadošais pētnieks,
projekta “Sabiedrības saliedētības vektori: no saliedētības ap valstsnāciju (2012–2018) uz saliedēto pilsonisko kopienu valsts, sabiedrības un indivīdu drošības labā (2024–2025)” vadītājs

¹ Heidegger, M. Building Dwelling Thinking. In: *Poetry, Language, Thought*. New York: Perennial, 2001, p. 159.